

BERNADETA LELONEK-KULETA

ŚRODOWISKO RODZINNE HAZARDZISTÓW
ODBYWAJĄCYCH KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI –
WYNIKI BADAŃ JAKOŚCIOWYCH

FAMILY ENVIRONMENT OF GAMBLERS IN PRISON –
RESULTS OF QUALITATIVE RESEARCH

A b s t r a c t. Research conducted around the world confirms the existence of a correlation between gambling and committing crimes, and therefore, we can expect to find gamblers and gambling addicts in the prison population. This regularity is also confirmed in Poland, where, according to research, as many as 29% of prisoners may be addicted to gambling. Despite our exploring the problem linking crime with gambling, there is not much in-depth research done about gamblers themselves committing crimes. The article presents the results of qualitative research conducted among imprisoned gamblers. The aim of the article is to characterize the functioning of families with gamblers and attempt to explain the role of the family in the development and involvement in gambling.

Translated by Jan Kobylecki

Key words: gambling; prisoners; family environment; family dysfunction.

1. WPROWADZENIE

Rodzina stanowi najważniejsze środowisko socjalizacyjne i wychowawcze dla młodego człowieka. Ze względu na to, że oddziałuje ona na dziecko od początku jego życia, ma ogromny wpływ na kształtowanie się jego osobowości. Badania potwierdzają także jej wpływ na kształtowanie się zachowań nieprzystosowawczych¹. Zaburzenia funkcjonowania rodziny są w mniejszym lub większym stopniu widoczne w zachowaniach dziecka, wskazując na swoisty syndrom zachowania społecznego dotyczący prawie zawsze całej rodziny. Na syndrom ten według Vec składają się: przegrana życiowa, bezrobocie, zmiany pracy lub praca dorywcza rodziców dzieci przebywających w instytucjach wychowawczych; nadużywanie przez rodziców alkoholu, ich choroby; istnienie dużych różnic międzypokoleniowych; brak aktywnych zainteresowań, ucieczka w bierność, wygodę; nieintegrowanie się z najbliższym otoczeniem społecznym, stwarzanie konfliktów; konflikty między rodzicami, częste rozwody, niestabilność związków; chaotyczne wychowywanie dzieci². Jednym z silniej oddziałujących na dziecko negatywnie czynników jest uzależnienie rodziców od alkoholu³. Pytka i Zacharuk⁴ w uzależnieniu rodziców dostrzegają przyczynę podejmowania zachowań przestępczych. Innym źródłem zaburzeń w zachowaniu dziecka może być przemoc i agresja rodziców wobec niego, negatywna atmosfera emocjonalna, poczucie odrzucenia czy brak więzi⁵.

Do spectrum zachowań nieprzystosowawczych należą m.in. uzależnienia, w tym obok klasycznych uzależnień od substancji psychoaktywnych także uzależnienia od czynności. Jednym z tych „nowych” uzależnień jest patologiczny hazard, który do kategorii uzależnień został włączony dopiero w 2013 r., w piątej edycji klasyfikacji DSM-V. Przed rokiem 2013 hazard patologiczny należał w klasyfikacji DSM do kategorii zaburzeń nawyków i popędów oraz diagnozowany był na podstawie dziesięciu objawów. W piątej edycji DSM zrezygnowano

¹ B. HOLYST, *Kryminologia*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis 2001.

² T. VEC, *Praca z rodzicami dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi i zaburzeniami zachowania, w: Dzieci ulicy*, red. G. Olszewska-Baka, Białystok: eRBe 2000, s. 114-116.

³ J. CICHOWICZ, *Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, „Studia i Materiały” Wydawnictwa WSP w Olsztynie 1992, nr 35, s. 15-16.

⁴ L. PYTKA, T. ZACHARUK, *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży*, Siedlce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej 1995.

⁵ K. POSPISZYŁ, E. ŻABCZYŃSKA, *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*, Warszawa: PWN 1980; Z. GAŚ, *Rodzina a uzależnienia*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 1994, P. JOHNSON, *Dimensions of Functioning in Alcoholic and Nonalcoholic Families*, „Journal of Mental Health Counseling” 2001, nr 23(2), s. 127-136; T. JACOB, G.L. KRAHN, K. LEONARD, *Parent-child Interactions in Families with Alcoholic Fathers*, „Journal of Consulting and Clinical Psychology” 1991, nr 59(1), s. 176-181.

z ósmego kryterium diagnostycznego hazardu patologicznego – popełniania czynów nielegalnych w celu zdobycia pieniędzy na hazard. Zmiana ta budzi zainteresowanie o tyle, że obserwacja klinicystów potwierdza stosunkowo częste powiązanie uzależnienia od hazardu z popełnianiem czynów nielegalnych⁶. W związku z tym, że w Polsce dotychczas nie zrealizowano badań mających na celu analizę zaangażowania w hazard przestępców, podjęto naukową eksplorację tego zjawiska⁷. Badania ogólnopolskie potwierdzają bardzo duże nasilenie zaburzeń hazardowych w populacji osadzonych mężczyzn, sięgające aż 29,4%⁸. Pomimo licznych badań z tego obszaru realizowanych już na zachodzie, wiele aspektów powiązania hazardu z przestępczością nie zostało dotychczas opisanych. Jednym z nich jest środowisko rodzinne przestępców hazardzistów. W artykule zaprezentowano wyniki badań jakościowych zrealizowanych wśród osadzonych hazardzistów, dotyczące środowiska rodzinnego tych osób.

2. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

OSOBY BADANE

Kryterium włączenia osoby osadzonej do badań było zadeklarowanie uprawiania hazardu minimum pół roku na przestrzeni życia. W pierwszym etapie

⁶ M.W. ABBOTT, B.G. MCKENNA, L.C. GILES, *Gambling and Problem Gambling among Recently Sentenced Women in New Zealand Prisons*, „Journal of Gambling Studies” 2005, nr 21(4), s. 559-581; R. BROWN, E. KILLIAN, W.P. EVANS, *Gambling Attitudinal and Behavioral Patterns and Criminality in a Sample of Las Vegas Area Detained Youth*, „Journal of Gambling Issues” 2005; M.R. MARSHALL, R. BALFOUR, A. KERNER, *Pathological Gambling: Prevalence, Type of Offence, Comorbid Psychopathology and Demographic Characteristics in a Prison Population*, Report for Australian Productivity Commission 1997; - M.N. POTENZA, M.A. STEINBERG I IN., *Gender-related Differences in the Characteristics of Problem Gamblers Using a Gambling Helpline*, „American Journal of Psychiatry” 2001, nr 158, s. 1500-1505; B. RILEY, J. OAKES, *Problem gambling among a group of male prisoners: Lifetime prevalence and association with incarceration*, „Australian & New Zealand Journal of Criminology” 2015, nr 48(1), s. 73–81; N.E. TURNER, D.L. PRESTON I IN., *The relationship of problem gambling to criminal behaviour in a sample of Canadian male federal offenders*, „Journal of Gambling Studies” 2009, nr 25, s. 153-169; G. JONES, *The prevalence and characteristics of prisoners with gambling related problems in Canning Vale Remand Centre*, Perth, WA, Department of Corrective Services 1989.

⁷ Badania zrealizowane w ramach projektu „Hazard problemowy i patologiczny wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności – pogłębione badanie jakościowe”, współfinansowanego ze środków Funduszu Rozwiązywania Problemów Hazardowych pozostających w dyspozycji Ministra Zdrowia. Raport z badań znajduje się na <https://www.kbnp.gov.pl/portal?id=1768880>.

⁸ B. LELONEK-KULETA, J. TUROWSKA, R. BARTCZUK, *Hazard problemowy i patologiczny wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności – diagnoza sytuacji oraz specyfika zjawiska*. Raport z projektu badawczego. Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II 2017.

rekrutacji rozesłano listy intencyjne do Dyrekcji Okręgowych Inspektoratów Służby Więziennej (rzeszowski, lubelski, warszawski) oraz podlegających im jednostek penitencjarnych. Dyrektorzy jednostek wyznaczali osobę do kontaktu, która po przeprowadzeniu rozpoznania przekazywała informację o tym, czy w danej jednostce zgłosiły się osoby chętne do udziału w badaniu. Osoby chętne podpisały zgodę na udział w wywiadzie pogłębionym oraz umawiano termin spotkań. W badaniu wzięło udział w sumie 30 mężczyzn z ośmiu jednostek penitencjarnych.

PROCEDURA POZYSKIWANIA DANYCH

Wywiad pogłębiony prowadzony był według ustalonych wytycznych. Celem było poznanie perspektywy badanego, stąd wątki wykraczające poza wyznaczone tematy także włączano do analizy. Badanie trwało od 30 do 120 minut. Ankieterem był kierownik badań oraz przeszkolony ankieter. Wywiad odbywał się w miejscu zapewniającym dyskrecję – gabinet w części administracyjnej jednostki lub świetlica. Ankieter informowany był o procedurach bezpieczeństwa. Rozmowa była nagrywana na nośnik dźwiękowy po uzyskaniu zgody osadzonego (wszyscy wyrazili zgodę). Funkcjonariusz SW przebywał w pobliżu, a po zakończeniu wywiadu odprowadzał osadzonego.

ANALIZA DANYCH

Wywiady poddano transkrypcji, ich treść została kilkakrotnie przeczytana przez trzech koderów, którzy zakreślili słowa klucze, zdania i bardziej obszerne wypowiedzi. Koderzy niezależnie od siebie opracowywali słownik kodowania, zgodnie z którym kodowano kolejne wywiady. Po zakodowaniu trzech wywiadów członkowie zespołu indywidualnie oceniali adekwatność kategoryzacji danych do ostatecznych tematów. Po przedyskutowaniu wątpliwości kody nieprecyzyjne zmodyfikowano. Poprawiono 3 pierwsze kodowania oraz zakodowano pozostałe wywiady.

Ze względu na bardzo obszerny materiał z badań w artykule przedstawione i omówione zostały wyniki dotyczące środowiska rodzinnego mężczyzn osadzonych uprawiających hazard.

3. WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Poniżej kolejno przedstawione zostały wyodrębnione podczas analizy danych aspekty funkcjonowania środowiska rodzinnego badanych osób. Z uwagi na anonimowość badani oznaczeni są tylko numerem (np. M1 – mężczyzna nr 1).

3.1. STRUKTURA RODZIN

Dziewięciu z trzydziestu badanych mężczyzn wychowywało się w rodzinach pełnych, a pozostali w rodzinach niepełnych. Niepełność rodziny wynikała najczęściej z jej rozbitcia lub śmierci rodzica, zazwyczaj ojca. Po rozpadzie rodziny więcej badanych pozostawało z matkami (33,3%), mniej z ojcami (20%). W jednym przypadku opiekę nad badanym przejęli dziadkowie, czasem pełnili oni funkcję wspierającą w opiece nad nim (najczęściej babcia). Dwóch mężczyzn trafiło do domu dziecka (7 i 9 lat) (M7, M30). Pojedynczy badani (M4, M9, M10, M11, M13, M19) zwracali uwagę na fakt, że ich rodzice (zazwyczaj jeden) pracowali za granicą, czyli były to rodziny czasowo niepełne. Dłuższa nieobecność jednego z rodziców niewątpliwie mogła mieć wpływ na funkcjonowanie rodziny i proces wychowawczy.

3.2. CHARAKTERYSTYKA FUNKCJONOWANIA RODZIN SKAZANYCH HAZARDZISTÓW

Niektórzy badani prosili o zrezygnowanie z rozmowy o rodzinie pochodzenia. W związku z tym analiza opiera się na danych faktycznie pozyskanych (wskaźniki liczbowe nie sumują się do 30). Prawie wszyscy wskazywali na występujące w ich rodzinach nieprawidłowości. Tylko dwóch badanych wypowiadało się pozytywnie na temat rodziny, ujmując to np. „pochodzę z normalnego domu” (M11). Jeden z badanych bardzo dobrze wspomina dzieciństwo, ojca jako autorytet, wzór zasad, który jednak zmarł, gdy badany miał 17 lat, po czym matka załamała się. Po tych zdarzeniach badany uległ wpływowi patologicznego środowiska (M21).

Wśród problemów wskazywanych przez badanych wyodrębniono kategorie, które zostały opisane poniżej.

BRAK POZYTYWNEGO AUTORYTETU MĘSKIEGO SPOWODOWANY BRAKIEM OJCA

Większość badanych wychowywała się w rodzinach niepełnych, najczęściej z matkami. Ojcowie bądź odeszli, bądź zmarli, także w tragicznych okolicznościach („zapił się” – M13; powiesił się – M16). W niektórych rodzinach z czasem pojawiali się ojczymowie przejawiający uzależnienie czy agresję. Badani często wychowywali się bez ojca od bardzo wczesnego dzieciństwa (M20, M28): „Oni się rozeszli jak byłem bardzo mały” (3 lata) (M8).

Osadzeni dostrzegają negatywny wpływ braku autorytetu ojca na własne życie, jeden z nich mówi o tym wprost: „Bo jakby może jakiś przykład był, jakiś ojciec, nie rób tak, mógł coś powiedzieć, wytłumaczyć. Bo matka co mi mogła tłumaczyć. Pójdiesz do więzienia. Co mi opowiadasz mówię. [...] Do wszystkiego musiałem dojść sam. Żeby się przekonać. Bo jak ja już się przekonałem, to już było za późno” (M20).

Czasami bieg negatywnych zdarzeń życiowych zapoczątkowywał nieszczęśliwy zbieg okoliczności: „Ona też miała nieszczęście kobiecina [matka] jeśli chodzi o to. Bo jak trafiła na dobrego człowieka, to 4 lata z nim była i on zmarł. W wieku tam 32 lat. Rak płuc” (M20).

Brak męskiego autorytetu powiązany z niewydolnością wychowawczą matki skutkował bardzo szybko postępującą demoralizacją badanego, który przyłączał się do grupy rówieśników. Dodać należy, że badani bardzo często wywodzili się z tzw. patologicznych dzielnic, w których socjalizacja przebiegała według negatywnych norm społecznych, moralnych i obyczajowych.

NIEWYDOLNOŚĆ WYCHOWAWCZA RODZICÓW

Innym scenariuszem w życiu osadzonych było pozostanie po rozpadzie rodziny z ojcem, który nie radził sobie z wychowaniem. Jeden z badanych opisuje to następująco: „Kto mnie wychowywał? Ciężko powiedzieć. Przez jakiś okres czasu ojciec mnie wychowywał, no i chyba poznał jakąś swoją Kleopatę [...] która nie była dobra dla mnie. [...] No i zacząłem głupstwa robić, bo mi nie odpowiadała ta Pani [...]. Zacząłem palić, zacząłem coś tam, prawie dom spaliłem, no [...]. I wolałem spędzić ten czas w domu dziecka” (M7).

Negowanie środowiska rodzinnego przekładało się na poszukiwanie alternatywnej grupy odniesienia. Niewydolność wychowawcza rodziców pojawia się w wielu wypowiedziach: „Nikt, nikt nie umiał mnie przypilnować. Nikt nie miał siły do mnie. [...] Ojciec już kiedyś na sali sądowej, że nie ma sił do mnie, że nie

daje rady. [...] Ale wiedziałem i ja, że to jest dobre, to jest złe. Bo tysiące razy tata mówił to jest dobre, to jest złe [...]. A ja zawsze na odwrót robiłem” (M6).

Można przypuszczać jednak, że w procesie demoralizacji istotną rolę odgrywały także uwarunkowania podmiotowe, co sugeruje powyższa wypowiedź.

OPIEKA PRZEZ DZIADKÓW, BRAK KONTROLI

W przypadku trzech badanych opiekę nad nimi przejęła babcia. Wszyscy podkreślają brak kontroli nad nimi, zupełną swobodę w działaniu, brak autorytetu: „Znaczy ja nie mam rodziców. Babcia, babcia. No babcia mieszka parę kilometrów ode mnie, na wsi. [...] I nie musiałem się nikomu tłumaczyć, [...] wychodziłem, o której chciałem i wchodziłem, o której chciałem” (M5).

Czasami po rozpadzie rodziny babcia wspierała rodzica. Wnuk mógł u niej sypiać, pomieszkiwać, decydował, gdzie w danym momencie przebywa: „W domu byłem gościem, bo zawsze u babci mieszkałem. [...] robiłem, co chciałem. Byłem panem swego losu” (M9).

Babcie przeważnie dawały wnukom bardzo dużo swobody, w konsekwencji czego wychowywało ich głównie podwórko: „Jak byłem u ojca i tam z konkubiną, to mnie bardziej pilnowali, ale jak byłem u babci, to taka bardziej samowolka. To tam babcia się tak nie pilnowała. I za dużo swobody po prostu miałem” (M19).

Badani czasami usprawiedliwiali babcie, tłumacząc, że próbowały im rekompensować problemy rodzinne poprzez swoją nadmierną pobłażliwość i łatwowierność. Interesujące jest to, że z perspektywy czasu część badanych ocenia taką sytuację negatywnie. W ich wypowiedziach pojawia się złość oraz rozczarowanie taką postawą dorosłych, mają poczucie, że przyczyniła się ona do załamania ich linii życiowej i zmarnowania sobie życia: „I szczerze, ja to mam żal do rodziny, do babci najbardziej. [...] Do babci, bo byłem zostawiony na pastwę losu. [...] Mój ojciec też zamiast się jakoś zająć mną, to wyjeżdżał za granicę do pracy. Alkohol tak samo ważniejszy był dla niego. I tak się nie zajęli mną po prostu. I to wychowało mnie podwórko, wpływ kolegów itd. [...] I (ojciec) przyznaje mi rację, że to jest ich wina. [...] że mnie zaniedbali po prostu. Ojciec, babcia, ale ojciec też ma największe pretensje do babci” (M19).

Badani dostrzegają powiązanie własnej demoralizacji z błędami wychowawczymi dorosłych, w tym także z pozostawianiem nadmiernej swobody i brakiem kontroli.

PRZEMOC W RODZINIE POCHODZENIA

Źródłem postępującej demoralizacji badanych były także zbyt rygorystyczne postawy rodzicielskie, w tym agresja i przemoc (M16). Zasady panujące w domu prowokowały do ich negowania i poszukiwania innych środowisk: „Ja pochodzę z domu bardzo rygorystycznego [...]. Miałem nawet 20 lat, jak o godzinie 21 nie przyszedłem, to miałem drzwi zamknięte i musiałem na klatce schodowej spać, bo po 21 ojciec spał, bo mu przeszkadzało, bo go obudziłem i już nie mógł zasnąć. Jak szedłem na przykład na osiedlu, mama widzi czy ojciec widzi, że spotkałem jakiegoś kolegę to już musiał być jakiś bandyta, a jak jakaś koleżanka to jakaś kurwa musiała być. [...] Taka, taka non stop kontrola, presja taka, mnie to wkurzało, dlatego się wcześniej ożeniłem, miałem 21 lat jak się ożeniłem i od razu wyjechałem” (M25).

W wielu domach powszechną praktyką było stosowanie przemocy wobec wszystkich członków rodziny: „Miałem rozbitą rodzinę. Bo pomimo, że mój ojciec nie był alkoholiczkiem, był abstynentem, ale był człowiekiem nadpobudliwym i w ogóle. Moja mama była, jak była. Też tam było jej trochę trudniej ze wszystkim. To no... W każdym bądź razie rozeszli się..., ale bił mamę, bił nas, mnie i brata” (M9).

Czasem agresja skierowana była głównie do badanego, pod różnymi pretekstami, często pod pozorem wychowywania i dbania o dobro syna. Najczęściej była wyrazem niewydolności wychowawczej i dotyczyła ojca: „On wszystko biciem pasem. Dostawałem lanie, klęczałem na grochu. Próbował już różnych kar dla mnie, żebym się lepiej uczył” (M3).

Czasami agresorem stawał się ojczym: „Bo ja miałem ojczyma, który mnie bił i uciekałem z domu, bo się lepiej czułem przy kolegach [...] Z kolegami, potem wolałem spać na klatce czy gdzieś pod balkonem, niż wrócić do domu. Albo może się bałem też” (M3).

Badani w wieku młodzieńczym uciekali od tych praktyk w środowisko kolegów, a następnie przejmowali ich negatywne zachowania.

UZALEŻNIENIE RODZICÓW

Połowa badanych mężczyzn (50%) deklaruje, że w ich rodzinach występował problem uzależnienia od alkoholu. Alkoholizm zdecydowanie częściej dotyczył ojca i powiązany był z agresją czy przemocą wobec członków całej rodziny: „Mój (ojciec) odszedł jak miałem 4 latka. Też pił wtedy alkohol, awanturował się. Pamiętam, mam takie przebłyski, że tam widziałem, jak mógł mamę uderzyć albo matka mnie osłaniała swoim ciałem” (M3).

Konsekwencją uzależnienia w niektórych przypadkach był rozpad rodziny, nierzadko jednak pojawiający się w domu ojczym prezentował te same wzorce.

W pojedynczych sytuacjach – pojawiły się przynajmniej 4 takie deklaracje – uzależnienie od alkoholu dotyczyło matki (M4, M6, M28, M30). Alkoholizm matki niektórzy badani tłumaczyli trudnymi wydarzeniami życiowymi, z którymi ona nie radziła sobie: „Ale mama sobie nie poradziła z tym [śmierć ojca] i zaczęła pić, tak? No i wpadła w alkoholizm” (M1), „A mama to pije cały czas” (M4).

Najrzadziej zdarzało się, że uzależnieni od alkoholu byli oboje rodzice badanego: „Tato też siedział, nie? Potrafił wypić. Mama też lubiała wypić i znaczy tak, taka rodzina można powiedzieć, taka alkoholowa, prawda? Uzależnienie takie było od alkoholu” (M30).

WZORCE HAZARDOWE

Tylko czterech osadzonych przyznało się do tego, że ktoś z rodziny uprawiał hazard (M1, M8, M26, M30). Najczęściej zjawisko to było bagatelizowane, o czym może świadczyć następująca wypowiedź: „Chociaż mama tam mówiła, że ojciec grał, ale to na jakichś tam hotelach robotniczych czy coś, jak tam ktoś kiedyś pracował, to grał czasami w pokera. Czy dalej, czy w jakieś tam 3-5-8, czy jakieś tam różne rzeczy. Ale na tyle, żeby jakiś tam hazard tam uprawiać taki jakiś tam...” (M1).

Granie hazardowe czasami składało się na całościowy obraz patologii rodzinnej i było powiązane z innymi problemami: „Tata i jego brat, to dwóch hazardzistów. [...] Tam jeszcze z alkoholem były problemy [u ojca]” (M8).

Rodziny skazanych hazardzistów najczęściej miały charakter dysfunkcyjny. Nawet jeżeli badany nie zgłaszał jawnej patologii, w wypowiedziach wybrzmiewały braki mające przełożenie na funkcjonowanie badanego. Doskonale obrazuje to wypowiedź: „Rodzice to nas wychowali, ale nie nauczyli nas rozmawiać ze sobą itd. [...] Zero, jakby to powiedzieć, nie ma tej więzi takiej. [...] Brak takiej jakby więzi emocjonalnej. No i myślę, że dlatego tak też tata zaczął, przez jakiś ostatni czas właśnie pić. Bo chyba doszedł do tego, że rzeczywiście zaniedbali, jakby to powiedzieć... No bo dzieci spłodzić itd., a wychować i ten, no to jest też duża różnica, tak? [...] Mało czasu z nami byli” (M1).

3.3. RELACJE BADANYCH Z RODZINĄ POCHODZENIA

Przeanalizowano także relacje rodzinne badanych już w okresie ich dorosłości. Najczęściej powtarzającym się scenariuszem była słaba jakość relacji będąca konsekwencją stylu życia badanego (przestępczość, hazard i zadłużanie się): „No i wszyscy tracili wokół mnie zaufanie. Nawet rodzina się zaczęła tak pomалу odwracać. Nie wierzyli mi już nic” (M3).

W początkowym okresie uprawiania hazardu przez jednego badanego rodzina próbowała go wspierać i motywować do terapii, jednak na skutek braku zmian z jego strony bliscy odwrócili się od niego (M24).

W sytuacji, gdy badany posiadał jakieś kontakty z bliską osobą, najczęściej była nią matka: „Tak, tak, tak, tak z mamą dzień w dzień. Prawie dzień w dzień. Z siostrą [...] rzadziej, ale mam [kontakt]” (M8).

Jeden z osadzonych opowiadał jednak, że także matka odwróciła się od niego po tym, jak trafił do więzienia, ponieważ nie chciała mieć kontaktu z kryminalistą (wcześniej relacje między nimi były bliskie): „No z mamą nie mogłem się bardzo dogadać, miała wtedy nowotwór, już w ogóle w psychice jej się też pomieszało, nie chciała żebym tam mieszkał z nią i sam, i ogólnie, no i tak tułem się po stancjach” (M29).

Ojcowie najrzadziej utrzymywali kontakt z osadzonymi synami: „Mama mnie odwiedza cały czas, tata był raz” (M2).

Tylko pojedynczy mężczyźni deklarowali posiadanie wspierających relacji z bliskimi. Jeden opowiadał o trwającej do dziś „walce” rodziny o niego i wspieraniu go – organizowanie terapii, kontrolowanie itp. (M12). Drugi także deklarował duże wsparcie rodziny w procesie leczenia uzależnienia (M18).

Z danych empirycznych wynika, że mniej niż połowa badanych utrzymuje w dorosłości kontakt z rodziną. Kontakt, jeśli jest, nierzadko ogranicza się do sporadycznych odwiedzin czy rozmowy telefonicznej.

4. Dyskusja wyników i podsumowanie

Powiązanie uprawiania hazardu z popełnianiem przestępstw stanowi problem podejmowany często przez badaczy⁹. Jakkolwiek znane są szacunkowe odsetki

⁹ C. WIDINGHOFF I IN., *Gambling Disorder in Male Violent Offenders in the Prison System: Psychiatric and Substance Related Comorbidity*, „Journal of Gambling Studies” 2018; H. ZURHOLD, U. VERTHEIN, J. KALKE, *Prevalence of problem gambling among the prison population in Hamburg, Germany*, „Journal of Gambling Studies” 2013, nr 30(2); R.J. WILLIAMS, J. ROYSTON,

hazardzistów wśród osadzonych, rodzaje popełnianych przez nich przestępstw czy powiązanie patologicznego hazardu z uzależnieniami chemicznymi, brakuje literatury poświęconej bardziej szczegółowej charakterystyce psychospołecznej hazardzistów popełniających przestępstwa. Jedną z nielicznych pozycji poświęconych tematyce rodzin hazardzistów dotyczy zorganizowanej przestępczości i rodzin mafijnych graczy¹⁰. Literatura potwierdza silne powiązanie środowiska rodzinnego zarówno z przestępczością¹¹, jak również ze skłonnością do podejmowania hazardu¹². Badania ogólnopolskie zrealizowane w reprezentatywnej grupie osadzonych mężczyzn ($N = 1219$) w 2016 r. potwierdzają istnienie związku między posiadaniem hazardzistów w rodzinie a podejmowaniem hazardu oraz uzależnieniem od niego¹³.

Jakkolwiek celem badań jakościowych nie jest uogólnianie wniosków, jednak pozwalają one na odkrycie zjawisk i uchwycenie prawidłowości w ich przebiegu. Przeprowadzone badania pozwoliły zidentyfikować wzorce funkcjonowania rodzin pochodzenia osadzonych graczy. Podkreślenia wymaga dominująca dysfunkcjonalność rodzin, wyrażająca się w zaniedbaniach, nadużyciach i patologicznych wzorcach. Rodziny charakteryzował najczęściej brak pozytywnego wzorca męskiego. Ojcowie byli niedostępni fizycznie (opuszczenie rodziny, śmierć) bądź psychologicznie i emocjonalnie. Ojców nieobecnych zastępowali ojcymowie, nierzadko powielający bądź wprowadzający patologiczne wzorce. Mężczyźni byli niezaangażowani w proces wychowawczy, co skutkowało postępującą demoralizacją synów czerpiących negatywne wzorce od rówieśników. Nierzadko proces ten był nasilony ze względu na cechy osobowe młodych ludzi przejawiających od dzieciństwa zaburzenia zachowania. Niewydolność wychowawcza ojców mogła być powiązana z ich niezaangażowaniem (np. budowanie

B. HAGEN, *Gambling and problem gambling within forensic populations: A review of the literature*, „Criminal Justice and Behavior: An International Journal” 2005, nr 32, s. 665-689.

¹⁰ P. FERENTZY, N. TURNER, *Gambling and organized crime — A review of the literature*, „Journal of gambling Issues” 2009, nr 23, s. 111-155.

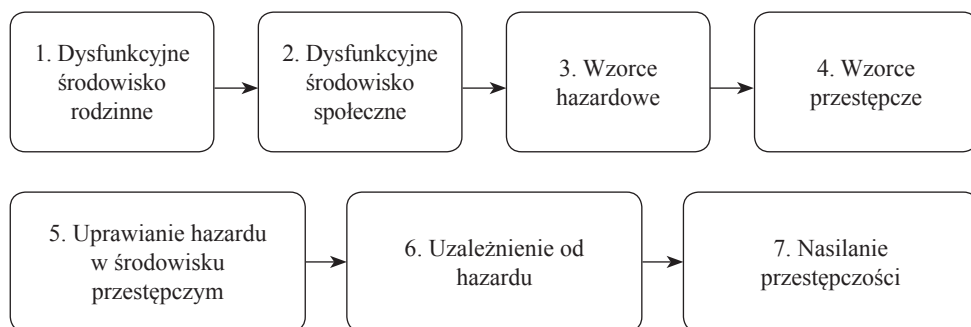
¹¹ A. FIDELUS, *Rodzinne uwarunkowania przestępczości wśród nieletnich*, „Studia nad Rodziną UKSW” 2002, nr 6/1(10), s. 173-180.

¹² S. CHEVALIER, D. ALLARD, *Jeu pathologique et joueurs problématiques. Le jeu à Montréal*, Montréal: Institut National de Santé Publique au Québec 2001; É. PAPINEAU, *Le jeu pathologique, état des lieux et enjeux éthique*, Montréal: Laboratoire d'éthique publique. Institut national de la recherche scientifique 2001; D. ALLARD, CH. AUDET, D. ST-LAURENT, S. CHEVALIER, *Évaluation du programme expérimental sur le jeu pathologique Rapport 6 - Monitoring évaluatif – Entrevues initiales auprès des décideurs et des coordonnateurs*, Montréal: Institut national de santé publique du Québec 2003; A. BLASZCZYŃSKI, L. NOWER, *A pathways model of problem and pathological gambling*, „Addiction” 2002, nr 97(5), s. 487-499.

¹³ B. LELONEK-KULETA, J. TUROWSKA, R. BARTCZUK, *Hazard problemowy*, s. 38-43.

nowego związku), uzależnieniem oraz innego rodzaju patologią (np. uprawianie hazardu, przestępczość). Czynnikiem nasilającym destrukcję były tendencje ojców lub ojcymów do stosowania przemocy oraz ich impulsywność. Opisany kontekst rodzinny dotyczył także matek, które często nie potrafiły radzić sobie konstruktywnie z doświadczanymi problemami, takimi jak samotne rodzicielstwo, przemoc partnera, zaburzenia zachowania syna. Kobiety, wchodząc w nowe związki, powielały dotychczasowe wzorce, oparte na przemocy i uzależnieniu. Same nierzadko uciekały w uzależnienie. Kontekst rodzinny obejmuje także podsystem dziadków, na których rolę w procesie wychowawczym zwracają uwagę niektórzy badani. Osadzeni przywołują jednak najczęściej niewydolność dziadków (najczęściej babć), którzy próbowali przejąć funkcję wychowawczą. Wychowanie przez babcie cechował brak kontroli i samowola. W takim kontekście rodzinnym badani bardzo szybko wchodzili w patologiczne środowisko rówieśnicze. Ścieżka angażowania się w aktywność hazardową badanych osadzonych rysowała się zatem następująco:

Rysunek 1. Schemat procesu angażowania się w aktywność hazardową przez przestępców

Wyniki badań wskazują, że dysfunkcyjne środowisko rodzinne i społeczne stanowi czynnik pierwotny w stosunku do przestępczości czy uprawiania hazardu. Młodzi ludzie wychowywani w takim środowisku czerpali negatywne wzorce zachowań, w tym uprawianie hazardu zarówno przez rówieśników, jak i dorosłych (wujek, ojciec). W starszym wieku badani utrwalali negatywny styl funkcjonowania (brak stałego zatrudnienia, szybki nielegalny zarobek, spędzanie czasu głównie na rozrywce) oraz na stałe wchodzili w środowiska przestępcze. Tam ich zachowania hazardowe utrwały się (powrót do wzorców z dzieciństwa i wczesnej młodości, doświadczenie „wygranej początkującego” i chęć odtworzenia go), motywowane chęcią szybkiego zarobku oraz zabawy w towarzystwie (hazard stanowi powszechną rozrywkę w środowiskach przestępczych – dane z nieopublikowanych wyników z badań). Z czasem, na skutek intensywnego grania

hazardowego, u badanych rozwijało się uzależnienie od hazardu, które nasilało działania przestępcze (potrzeba zdobycia pieniędzy na grę). Hazard jest więc niejako wpisany w ogólnie pojętą karierę przestępczą. W przedstawionych przez badanych historiach hazard sam w sobie nie inicjował działań przestępczych, ale najczęściej je nasilał. Oznacza to, że patologiczne środowisko oraz przestępczość mogą nasilać ryzyko uzależnienia od hazardu. Przypuszczać można, że w środowiskach niepatologicznych powiązanie to ma inny charakter. W przypadku osób niemających wcześniej do czynienia z przestępczością może mieć miejsce sytuacja odwrotna, tzn. uzależnienie od hazardu nasilałoby ryzyko popełniania przestępstw (potwierdzają to własne obserwacje kliniczne).

Mając na względzie wyniki otrzymanych badań, warto zwrócić uwagę na wnioski aplikacyjne, jakie z nich płyną. W oddziaływaniach profilaktycznych skierowanych do grup młodych ludzi zagrożonych niedostosowaniem społecznym należałoby uwzględniać także profilaktykę uzależnienia od hazardu, mając na uwadze popularność hazardu w środowiskach przestępczych. Dodatkowo wywiad wstępny z osobami przyjmowanymi do jednostek penitencjarnych powinien obejmować diagnozę patologicznego hazardu. Ostatnim zaleceniem byłoby realizowanie w warunkach penitencjarnych działań terapeutyczno-profilaktycznych w odniesieniu do uzależnienia od hazardu.

BIBLIOGRAFIA

- ABBOTT M.W., MCKENNA B.G., GILES L.C., Gambling and problem gambling among recently sentenced women in New Zealand prisons, „Journal of Gambling Studies” 2005, nr 21(4), s. 559-581.
- BLASZCZYŃSKI A., NOWER L., A pathways model of problem and pathological gambling, „Addiction” 2002, nr 97(5), s. 487-499.
- ALLARD D., AUDET CH., ST-LAURENT D., CHEVALIER S., Évaluation du programme expérimental sur le jeu pathologique Rapport 6 – Monitoring évaluatif – Entrevues initiales auprès des délinquants et des coordonnateurs, Montréal: Institut national de santé publique du Québec 2003.
- BROWN R., KILLIAN E., EVANS W.P., Gambling attitudinal and behavioral patterns and criminality in a sample of Las Vegas area detained youth, „Journal of Gambling Issues” 2005, wydanie internetowe: http://www.camh.net/egambling/issue13/jgi_13_brown.html (dostęp: 20.03.2017).
- CHEVALIER S., ALLARD D., Jeu pathologique et joueurs problématiques. Le jeu à Montréal, Montréal: Institut National de Santé Publique au Québec 2001.
- CICHOWICZ J., Niedostosowanie społeczne dzieci i młodzieży, „Studia i Materiały” Wydawnictwa WSP w Olsztynie 1992, nr 35, s. 15-16.
- FERENTZY P., TURNER N., Gambling and organized crime – A review of the literature, „Journal of gambling Issues” 2009, nr 23, s. 111-155.
- FIDELUS A., Rodzinne uwarunkowania przestępczości wśród nieletnich, „Studia nad Rodziną UKSW” 2002, nr 6/1(10), s. 173-180.
- GAS Z., Rodzina a uzależnienia, Lublin: Wydawnictwo UMCS 1994.
- HOLYST B., Kryminologia, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis 2001.

- JACOB T., KRAHN G.L., LEONARD K., Parent-child interactions in families with alcoholic fathers, „Journal of Consulting and Clinical Psychology” 1991, nr 59(1), s. 176-181.
- JOHNSON P., Dimensions of Functioning in Alcoholic and Nonalcoholic Families, „Journal of Mental Health Counseling” 2001, nr 23(2), s. 127-136.
- JONES G., The prevalence and characteristics of prisoners with gambling related problems in Canning Vale Remand Centre, Perth, WA: Department of Corrective Services 1989.
- LELONEK-KULETA B., TUROWSKA J., BARTCZUK R., Hazard problemowy i patologiczny wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności – diagnoza sytuacji oraz specyfika zjawiska. Raport z projektu badawczego. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II 2017.
- MARSHALL M.R., BALFOUR R., KERNER A., Pathological gambling: Prevalence, type of offence, comorbid psychopathology and demographic characteristics in a prison population, Raport for Australian Productivity Commission, 1997, wydanie internetowe: <https://www.pc.gov.au/research/ongoing> (dostęp: 15.09.2016).
- PAPINEAU É., Le jeu pathologique, état des lieux et enjeux éthique, Montréal: Laboratoire d'éthique publique. Institut national de la recherche scientifique 2001.
- POSPISZYL K., ŻABCZYŃSKA E., Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie, Warszawa: PWN 1980.
- POTENZA M.N., STEINBERG M.A., McLAUGHLIN S.D., WU R., ROUNSAVILLE B.J., O'MALLEY S.S., Gender-related differences in the characteristics of problem gamblers using a gambling helpline, „American Journal of Psychiatry” 2001, nr 158, s. 1500-1505.
- PYTKA L., ZACHARUK T., Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży, Siedlce: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej 1995.
- RILEY B., OAKES J., Problem gambling among a group of male prisoners: Lifetime prevalence and association with incarceration, „Australian & New Zealand Journal of Criminology” 2015, nr 48(1), s. 73-81.
- TURNER N.E., PRESTON D.L., SAUNDERS C., McAVOY S., JAIN U., The relationship of problem gambling to criminal behaviour in a sample of Canadian male federal offenders, „Journal of Gambling Studies” 2009, nr 25, s. 153-169.
- VEC T., Praca z rodzicami dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi i zaburzeniami zachowania, Dzieci ulicy, red. G. Olszewska-Baka, s. 114-116, Białystok: eRBe 2000.
- WILLIAMS R.J., ROYSTON J., HAGEN B., Gambling and problem gambling within forensic populations: A review of the literature, „Criminal Justice and Behavior: An International Journal” 2005, nr 32, s. 665-689.
- WIDINGHOFF C., BERGE J., WALLINIUS M., BILLSTEDT E., HOFVANDER B., HÅKANSSON A., Gambling Disorder in Male Violent Offenders in the Prison System: Psychiatric and Substance Related Comorbidity, „Journal of Gambling Studies” 2018, wydanie internetowe: <https://doi.org/10.1007/s10899-018-9785-8> (dostęp: 20.04.2019).
- ZURHOLD H., VERTHEIN U., KALKE J., Prevalence of problem gambling among the prison population in Hamburg, Germany, „Journal of Gambling Studies” 2013, nr 30(2), wydanie internetowe: DOI 10.1007/s10899-013-9361-1 (dostęp: 17.02.2018).

ŚRODOWISKO RODZINNE HAZARDZISTÓW
ODBYWAJĄCYCH KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI –
WYNIKI BADAŃ JAKOŚCIOWYCH

Streszczenie

Badania prowadzone na świecie potwierdzają istnienie korelacji między uprawianiem hazardu a popełnianiem przestępstw, w związku z czym w populacji osób osadzonych można spodziewać się osób uprawiających hazard oraz uzależnionych od niego. Prawidłowość ta potwierdza się także w Polsce, w której w świetle badań aż 29% więźniów może być uzależnionych od hazardu. Pomimo eksploracji problemu powiązania przestępczości z graniem niewiele jest badań pogłębiających wiedzę na temat samych hazardzistów popełniających przestępstwa. Artykuł prezentuje wyniki badań jakościowych przeprowadzanych wśród osadzonych hazardzistów. Celem artykułu było scharakteryzowanie funkcjonowania rodzin graczy oraz próba wyjaśnienia roli rodziny w rozwoju zaangażowania w gry hazardowe.

Słowa kluczowe: hazard; więźniowie; środowisko rodzinne; dysfunkcje rodzinne.